

УДК 341.231.14

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2024.25>**В. Батвінсьв,**аспірант кафедри міжнародного і європейського
права юридичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

МІЖНАРОДНИЙ ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ПРАВ

Постановка проблеми. Культурні права є невід'ємною частиною міжнародного права прав людини. Вони життєво важливі для людського досвіду і мають вирішальне значення для здійснення інших прав людини та сталого розвитку. Культурні права включають право кожного на участь у культурному житті без будь-якої дискримінації (одним з компонентів якого є право на доступність і використання культурної спадщини), а також право на свободу художнього самовираження і свободу наукової діяльності. Однак, незважаючи на важливість цих прав та їх нормативне закріплення, їм не завжди приділяється достатня увага і не завжди вони визнаються як права людини, що мають такий же статус, що й інші права [1]. У зв'язку з цим на міжнародному універсальному і регіональному рівнях було створено низку органів, структур та спеціально уповноважених осіб, діяльність яких спрямована на захист і заохочення культурних прав. З огляду на зростаючу важливість та значущість культурних прав в аспекті масштабних глобалізаційних змін питання щодо діяльності означених механізмів є вчасним та актуальним.

Стан дослідження. Окремі аспекти організаційно-правового механізму захисту прав людини, гарантованих міжнародними угодами з прав людини, були розглянуті в наукових доробках таких дослідників: М. Баймуратов, А. Войціховський, В. Гутник,

С. Карвацька, М. Медведева, В. Мицик, Є. Реньов, Т. Сироїд, Л. Фоміна та ін. Разом з тим, незважаючи на численні наукові дослідження, які присвячені захисту прав людини, питання захисту і заохочення культурних прав потребує подальшого вивчення.

Мета статті – розкрити інституційний механізм на міжнародному універсальному і регіональному рівнях у сфері забезпечення культурних прав людини.

Виклад основного матеріалу. Нагальна потреба у захисті та заохоченні культурних прав зумовила створення в межах міжнародних організацій низки органів і посадових осіб, які здійснюють свою діяльність у цій сфері.

Зокрема, під егідою ООН важлива роль у забезпеченні культурних прав відведена Комітету з економічних, соціальних і культурних прав, до складу якого входить 18 незалежних експертів, що здійснюють моніторинг виконання державами-учасницями Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. Комітет було створено на підставі резолюції Економічної і Соціальної ради (далі – ЕКОСОП) 1985/17 від 28 травня 1985 року з метою виконання функцій моніторингу, приписаних ЕКОСОП у частині IV Пакту [2].

Держави-учасниці регулярно подають Комітету доповіді щодо здійснення відповідних прав, за підсумками вивчення яких Комітет висловлює свої міркування та рекомендації у формі «заключних зауважень». Крім

того, Комітет наділений повноваженнями приймати зауваження загального порядку, що представляють собою тлумачення положень Пакту [2]. Так, у 2009 році Комітет опублікував Зауваження загального порядку № 21, яке було присвячене питанню права кожної людини на участь у культурному житті (пункт 1 а) статті 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права) [3].

Також активну діяльність у сфері культурних прав здійснює Рада з прав людини. Зокрема, в резолюції 33/20 від 30 вересня 2016 р. Рада з прав людини просила Верховного комісара ООН з прав людини скликати одноденний міжсесійний семінар щодо шляхів запобігання, обмеження та/або пом'якшення згубного впливу, нанесення шкоди культурній спадщині або її знищення на здійснення прав людини, в тому числі культурних прав усіма, та щодо передової практики в цій галузі [4].

Міжсесійний семінар з питань культурних прав та захисту культурної спадщини відбувся 7 липня 2017 р. та ґрунтувався на існуючих рекомендаціях, представлених у трьох доповідях, підготовлених у межах мандату Ради з прав людини в галузі культурних прав (А/HRC/17/38, А/HRC/31/59, А/71/317), дослідженні Експертного механізму з прав корінних народів (А/HRC/30/53), резолюції 33/20 Ради з прав людини та резолюціях 2199 (2015) та 2347 (2017) Ради Безпеки, і мав за мету обговорити конкретні заходи, які слід вжити для здійснення цих рекомендацій [5].

Дискусії, що відбулися на семінарі стосувалися впровадження правозахисного підходу в галузі охорони культурної спадщини. Учасники надали численні рекомендації щодо ефективного розроблення правозахисного підходу до збереження спадщини та її застосування, а також наголосили, що відсутність всеосяжного підходу

до пошуку відповіді на питання про те, що вважати культурною спадщиною, може призвести до різних тлумачень та виникнення перешкод для загального здійснення культурних прав [5].

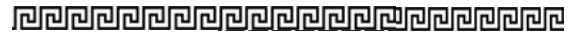
31 березня 2022 року Рада з прав людини у резолюції 49/7 знову просила Верховного комісара у консультації з Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури та Спеціальним доповідачем у сфері культурних прав здійснювати подальше вдосконалення і розробку належних механізмів поширення підходу до питань захисту, відновлення та збереження культурної спадщини, що сприяє універсальному дотриманню культурних прав усіма особами і скликати одноденний семінар для розгляду та просування механізмів поширення і можливих методів впровадження підходу до питань захисту, відновлення та збереження культурної спадщини, що сприяє універсальному дотриманню культурних прав усіма особами [6].

Варто також зазначити, що на підставі резолюції Ради з прав людини було засновано низку спеціальних процедур, як-от: Спеціальний доповідач у сфері культурних прав, Спеціальний доповідач з питань меншин, Спеціальний доповідач з прав корінних народів та ін.

Так, у 2009 році Рада ООН з прав людини своєю резолюцією 10/23 заснувала нову спеціальну процедуру – Незалежного експерта в галузі культурних прав [7].

Надалі, в резолюції 19/6 від 22 березня 2012 року Рада вирішила продовжити мандат означеного уповноваженого як Спеціального доповідача у сфері культурних прав [8] (мандат було продовжено відповідно до резолюцій Ради 28/9 від 10 квітня 2015 р., 37/12 від 22 березня 2018 р., 46/9 від 26 березня 2021 р. та 55/5 від 3 квітня 2024 р.).

У межах цього мандату Спеціальний доповідач уповноважений: вияв-

ляти види передової практики заохочення і захисту культурних прав на місцевому, національному, регіональному та міжнародному рівнях; виявляти можливі перешкоди на шляху до заохочення і захисту культурних прав та подавати пропозиції і/або виносити рекомендації Раді про можливі заходи щодо цього; проводити роботу у співпраці з державами з метою активізації вжиття заходів на місцевому, національному, регіональному і міжнародному рівнях, спрямованих на заохочення та захист культурних прав через внесення конкретних пропозицій щодо нарощування субрегіонального, регіонального та міжнародного співробітництва в цій галузі; вивчати взаємозв'язок між культурними правами та культурною різноманітністю у тісній взаємодії з державами та іншими відповідними суб'єктами, в тому числі, з Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури з метою подальшого заохочення культурних прав; враховувати у своїй роботі гендерну проблематику та питання інвалідності; проводити роботу у тісній координації з міжурядовими та неурядовими організаціями, іншими спеціальними процедурами Ради з прав людини, Комітетом з економічних, соціальних і культурних прав, а також з іншими суб'єктами, що представляють найширше коло інтересів та сфер практичної діяльності, зокрема через участь у відповідних міжнародних конференціях і заходах [9].

Спецдоповідач також здійснює щорічно в середньому два офіційні візити до країн, які здійснюються на запрошення відповідного уряду. Основна мета візитів до країн полягає в тому, щоб активно співпрацювати з державами та іншими зацікавленими сторонами задля посилення просування і захисту культурних прав на місцях. Про свої висновки та рекомендації Спеціальний доповідач звітує Раді з прав людини. Спецдоповідач також представляє щорічні тематичні

довіді Раді з прав людини та Генеральній Асамблеї з питань, що стосуються його мандату [10]. Так зокрема, доповідь 2024 р. (А/79/299) була присвячена праву на участь у спорті. У цій доповіді Спецдоповідач розглядає право на участь у спорті як важливий елемент права на участь у культурному житті, акцентує увагу на перешкодах у реалізації цього права, роз'яснює зобов'язання держав і відповідальність спортивних асоціацій щодо права, а також висвітлює позитивні приклади інклюзивного доступу до спорту та участі в ньому [11]. У доповіді 2022 р. (А/77/290) Спеціальним доповідачем було приділено увагу ролі культури в сталому розвитку, включаючи культуру розвитку, з метою оцінки того, як культурне різноманіття і культурні права були враховані в Порядку денному у сфері сталого розвитку до 2030 року [12].

Також Спеціальний доповідач отримує інформацію від усіх зацікавлених сторін, яка використовується в подальших заходах. За необхідності доповідач може обмінюватися повідомленнями з відповідними урядами, брати участь у конференціях, семінарах та інших заходах, що стосуються його мандату [10].

Варто зазначити, що використання процедури повідомлень є одним із важливих інструментів сприяння реалізації культурних прав, відповідно до якої Спецдоповідач може порушувати питання про конкретні випадки передбачуваних порушень, що розглядаються в рамках його мандата [13].

Повідомлення представляють собою листи, які надсилаються спеціальними процедурами урядам та іншим суб'єктам, таким як міжурядові організації, комерційні, військові чи охоронні компанії. У цих листах доповідачі повідомляють про отриману ними інформацію щодо порушень прав людини та, як правило, описують такі випадки і просять надати відповідні пояснення. За необхідності спецдоповідачі також можуть звертатися до відповідних

органів влади з вимогою вжити заходи щодо запобігання або припинення насильства, розслідування випадків і притягнення до відповідальності винних, а також забезпечення засобів правового захисту для постраждалих та їхніх сімей [14].

Так, приміром, 18 березня 2024 р. Спецдоповідачем було направлено повідомлення Греції (GRC 1/2024), в якому він висловив свої зауваження щодо законопроекту про заходи збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини, захисту і зміцнення грекомовної пісні та оркестрової музики. Спецдоповідач висловив стурбованість тим, що в законопроекті не було прийнято підхід до культурних прав, який узгоджується з міжнародними зобов'язаннями у галузі прав людини, взятими Грецією відповідно до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. Також він зазначив про те, що, що законопроект у його нинішньому вигляді, який заохочує пісні грецькою мовою, матиме невиправдано дискримінаційний вплив на авторів та виконавців, які не говорять грецькою мовою.

На підставі вищевикладеного Доповідач рекомендував уряду переглянути законопроект щоб забезпечити його відповідність міжнародним зобов'язанням держави в галузі прав людини щодо поваги та захисту культурної різноманітності, забезпечення права кожного на художній вираз і творчість, на участь у культурному житті та участь у виявленні, інтерпретації і розвитку культурної спадщини [15].

Слід зауважити, що важливість таких повідомлень полягає в тому, що вони надають можливість продемонструвати вплив порушень культурних прав у конкретному контексті, підвищити поінформованість про культурні права у правозахисній системі ООН та зміцнити неподільність і взаємозалежність прав людини. Крім того, з огляду на те, що культурні права

раніше практично не розглядалися механізмами подання скарг, більшість спрямованих повідомлень вимагали розробки відповідної основи та формулювань для оцінки ситуацій, пов'язаних з передбачуваними порушеннями [13].

Окремі аспекти щодо забезпечення культурних прав також відображені в роботі Спеціального доповідача з питань меншин, Спеціального доповідача з прав корінних народів, Експертного механізму з прав корінних народів тощо.

Слід також зазначити щодо забезпечення культурних прав на регіональному рівні. Так, у межах Африканського Союзу Африканська комісія з прав людини і народів резолюцією 73 на 36-й черговій сесії, що проходила в Дакарі, Сенегал (23 листопада по 7 грудня 2004 р.) створила Робочу групу з економічних, соціальних і культурних прав. Мандат Робочої групи уповноважує її розробити та запропонувати Африканській комісії проект принципів та керівних положень з економічних, соціальних і культурних прав; розробити проект переглянутих керівних засад для звітності держав; проводити дослідження з конкретних економічних, соціальних і культурних прав; та подавати звіт про хід роботи Африканській комісії на кожній черговій сесії [16].

На міжамериканському рівні культурні права були розроблені в межах роботи Міжамериканської комісії з прав людини (далі – МАКПЛ), зокрема, крізь призму прав корінних народів.

Крім того, в квітні 2014 року, визнаючи взаємозалежність і неподільність прав людини, МАКПЛ ініціювала процес створення Офісу спеціального доповідача з економічних, соціальних, культурних та екологічних прав (REDESCA). Ця ініціатива завершилася у 2017 році запуском REDESCA та призначенням її першого керівника. Створення REDESCA стало частиною значних змін у міжа-

мериканській системі прав людини. Ця подія відобразила низку юридичних та інституційних досягнень, які глибоко вплинули на розуміння та захист цих прав у регіоні [17].

У травні 2018 року також відбувся перший Культурний саміт Америк. Саміт зібрав понад 160 культурних лідерів з 33 країн (25 в Америці), що охоплюють п'ять континентів, щоб обмінятися ідеями і найкращими практиками для сприяння громадській підтримці мистецтва та культури і побудови яскравих, процвітаючих та інклюзивних суспільств.

Саміт започаткував насичену дискусію на тему культурного громадянства – концепції, яка наголошує на вираженні різноманітних культурних практик та ідентичності поряд з повною участю в культурному житті [18].

Висновки Саміту були сформульовані у спільному заклику до дій, в якому учасники зобов'язалися підтримувати постійний діалог і співпрацю з метою: заохочувати та захищати право всіх людей на свободу художнього вираження, а також на доступ до культурного життя і участь у ньому; визнавати «нагальну потребу поважати і заохочувати невід'ємні права корінних народів, які впливають з їхніх політичних, економічних і соціальних структур, а також з їхніх культур, духовних традицій, історії та філософії»; культивувати різноманітність форм культурного самовираження в регіоні, забезпечувати цінування та підтримку внеску молоді, визнавати нерівність і виклики, зокрема в епоху цифрових технологій тощо [19, с. 6–7].

Надалі в 2019 році відбувся другий Саміт, присвячений питанню «Культурні зміни на різноманітній території» та у 2021 – третій Саміт, на тему «Назустріч стійкому, справедливому та інклюзивному майбутньому».

Підсумовуючи вищевикладене, можемо зробити висновок, що в межах таких міжнародних міжурядових організацій, як ООН, АС та

ОАД створено низку органів, мандатаріїв та структур (Рада з прав людини, Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, Спеціальний доповідач у сфері культурних прав, Робоча група з економічних, соціальних і культурних прав, Офіс спеціального доповідача з економічних, соціальних, культурних та екологічних прав тощо), уповноважених на забезпечення та сприяння реалізації культурних прав, їх захист та заохочення. Діяльність означених механізмів є різноманітною та охоплює широкий спектр діяльності, що включає проведення обговорення нагальних питань у сфері захисту культурних прав, підготовку тематичних доповідей, надсилання повідомлень щодо ймовірних порушень культурних прав, візити до держав тощо. Означене у своїй сукупності сприяє підвищенню поінформованості про культурні права, посилення їх захисту як на міжнародному так і на національному рівнях, а також попередження ймовірних порушень тощо.

У статті охарактеризовано міжнародний інституційний механізм щодо захисту і забезпечення культурних прав людини в межах таких міжнародних організацій як: Організація Об'єднаних Націй, Африканський Союз, Організація американських держав тощо. Вказано, що в межах Організації Об'єднаних Націй функціонує низка органів, структур та спеціально уповноважених осіб, діяльність яких спрямована на заохочення, захист та сприяння реалізації культурних прав людини (Верховний комісар ООН з прав людини, Рада з прав людини, Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, Спеціальний доповідач у сфері культурних прав, Спеціальний доповідач з питань меншин, Спеціальний доповідач з прав корінних народів тощо). Вказано, що Комітет з економічних, соціальних і культурних прав уповноважений на розгляд наці-

ональних доповідей, за підсумками якого приймає заключні зауваження та здійснення тлумачення положень Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права шляхом оприлюднення зауважень загального порядку. Акцентовано, що важливий внесок у забезпечення культурних прав людини зроблено Радою з прав людини, на підставі резолюцій якої було запроваджено низку «спеціальних процедур», мандат яких охоплює захист культурних прав. Зокрема, Спеціальний доповідач у сфері культурних прав наділений компетенцією виявляти передову практику і можливі перешкоди у реалізації та захисті культурних прав, здійснювати офіційні візити до країн, представляти тематичні доповіді, використовувати процедуру повідомлень тощо. Акцентовано увагу на Культурному саміті Америк, що проходив у 2018, 2019 та 2021 роках. Зазначено, що на міжамериканському рівні культурним правам було приділено в межах роботи Міжамериканської комісії з прав людини, зокрема, крізь призму прав корінних народів. Вказано, що заснування Офісу спеціального доповідача з економічних, соціальних, культурних та екологічних прав стало частиною значних змін у міжамериканській системі прав людини.

Ключові слова: міжнародні організації, права людини, правозахист, спеціальні процедури.

Batviniev V. International institutional mechanism for ensuring cultural rights

The article describes the international institutional mechanism for the protection and enforcement of cultural human rights within such international organisations as: The United Nations, the African Union, the Organisation of American States, etc. It is indicated that within the framework of the United Nations there are a number of bodies, structures and specially authorised persons whose activ-

ities are aimed at promoting, protecting and facilitating the realisation of cultural human rights (the UN High Commissioner for Human Rights, the Human Rights Council, the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Special Rapporteur in the field of cultural rights, the Special Rapporteur on Minority Issues, the Special Rapporteur on the Rights of Indigenous Peoples etc.) It is stated that the Committee on Economic, Social and Cultural Rights is authorised to consider national reports, following which it adopts concluding observations and interprets the provisions of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights by issuing general comments. It is emphasised that an important contribution to the protection of cultural human rights has been made by the Human Rights Council, which has established a number of «special procedures» on the basis of its resolutions, the mandate of which covers the protection of cultural rights. In particular, the Special Rapporteur in the field of cultural rights is empowered to identify best practices and possible obstacles to the realisation and protection of cultural rights, to conduct official visits to countries, to present thematic reports, to use the communications procedure, etc. Attention is focused on the Americas Cultural Summit, which took place in 2018, 2019 and 2021. It is noted that at the Inter-American level, cultural rights have been taken into account in the work of the Inter-American Commission on Human Rights, particularly through the prism of the rights of indigenous peoples. It is stated that the establishment of the Office of the Special Rapporteur on Economic, Social, Cultural and Environmental Rights was part of significant changes in the inter-American human rights system.

Key words: international organisations, human rights, human rights protection, special procedures.

Література:

1. Report of the Special Rapporteur in the field of cultural right (Cultural rights defenders) A/HRC/43/50. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g20/014/98/pdf/g2001498.pdf> (дата звернення: 17.12.2024).

2. United Nations: Introduction to the Committee. Committee on Economic, Social and Cultural Rights. URL: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/cescr/introduction-committee> (дата звернення: 17.12.2024).

3. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights General comment No. 21. Right of everyone to take part in cultural life (art. 15, para. 1 (a), of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) E/C.12/GC/21. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g09/469/22/pdf/g0946922.pdf> (дата звернення: 17.12.2024).

4. Resolution adopted by the Human Rights Council on 30 September 2016 33/20. Cultural rights and the protection of cultural heritage. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g16/227/55/pdf/g1622755.pdf> (дата звернення: 17.12.2024).

5. Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights (Intersessional seminar on cultural rights and the protection of cultural heritage) A/HRC/37/29. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g17/368/58/pdf/g1736858.pdf> (дата звернення: 17.12.2024).

6. Resolution adopted by the Human Rights Council on 31 March 2022 49/7. Cultural rights and the protection of cultural heritage. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g22/304/34/pdf/g2230434.pdf> (дата звернення: 17.12.2024).

7. Human Rights Council Resolution 10/23. Independent expert in the field of cultural rights. URL: https://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_10_23.pdf (дата звернення: 17.12.2024).

8. Resolution adopted by the Human Rights Council 19/6 Special Rapporteur in the field of cultural rights. URL: <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/g12/127/13/pdf/g1212713.pdf>

9. United Nations: About the mandate Special Rapporteur in the field of cultural rights. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-cultural-rights/about-mandate> (дата звернення: 17.12.2024).

10. Special Rapporteur in the field of Cultural Rights: Leaflet dedicated to the mandate. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/CulturalRights/Leaflet_SR_cultural_rights_en.pdf (дата звернення: 17.12.2024).

11. A/79/299: Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights, Alexandra Xanthaki – The right to participate in sports. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/a79299-report-special-rapporteur-field-cultural-rights-alexandra> (дата звернення: 17.12.2024).

12. A/77/290: Development and cultural rights: the principles. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/a77290-development-and-cultural-rights-principles> (дата звернення: 17.12.2024).

13. Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights (Cultural rights: tenth anniversary report) A/HRC/40/53. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g19/010/52/pdf/g1901052.pdf> (дата звернення: 17.12.2024).

14. United Nations: Special Procedures of the Human Rights Council. What are Communications? URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures-human-rights-council/what-are-communications> (дата звернення: 17.12.2024).

15. Mandate of the Special Rapporteur in the field of cultural rights, Communication GRC 1/2024 18 March 2024. URL: <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadPublicCommunicationFile?gId=28886> (дата звернення: 17.12.2024).

16. Compendium on Economic, Social, Cultural and Environmental Rights: Inter-American Standards. Inter-American Commission on Human Rights, Office of the Special Rapporteur on Economic, Social, Cultural and Environmental Rights, OEA/Ser.L/V/II. 2021. 225 p.

17. IACHR: Special Rapporteurship on Economic, Social, Cultural, and Environmental Rights. URL: <https://www.oas.org/en/iachr/jsForm/?File=en/iachr/r/DESCA/default.asp> (дата звернення: 17.12.2024).

18. International Federation of Arts Councils and Culture Agencies: Americas Cultural Summit 2018. URL: <https://ifacca.org/what-we-do/international-relationships-and-exchange/regional-initiatives/americas-cultural-summit/> (дата звернення: 17.12.2024).

19. Americas Cultural Summit: Post-Event Report. URL: <https://ifacca.org/what-we-do/international-relationships-and-exchange/regional-initiatives/americas-cultural-summit/> (дата звернення: 17.12.2024).

